

TÖRTÉNETI HUNGAROLÓGIA BULGÁRIÁBAN A POSZTMODERN KORBAN

A történeti hungarológia olyan tudományterület, amely a magyar történelem tanulmányozását tűzi ki célul. Bulgáriában 150 éve fejlődik. A magyar történelem iránti tudományos érdeklődés a modern bolgár történettudománnyal egy időben, a 19. század második felében jelent meg. Feltűnő, hogy a forráskritikai módszer éppen a középkori magyar történelem tárgyalása során hatolt be a bolgár történettudományba.¹ A magyar történelem és az évszázados bolgár–magyar kapcsolatok kutatását a protobolgárok és a magyarok etnikai és kulturális érintkezése az ősi időkben, valamint a két nép közös történelmi sorsa indokolja. A magyar nép és a magyar állam múltjáról szóló történeti munkák létrehozása gazdag iratanyag, valamint a megfelelő szakértők és intézmények meglétét feltételezi. Az intézmények megteremtése még a 20. század harmincas éveiben megkezdődött, a szocialista kormányok kultúrpolitikája nyomán pedig intenzívebbé vált. Ebben az időszakban a „szocialista tábor” országai közti kapcsolatok sokoldalú fejlesztése elsődleges volt. A történeti hungarológia fejlődése az 1970–80-as években érte el a csúcspontját Bulgáriában, amikor eredményesen működött a bolgár–magyar történész vegyes bizottság.

Az 1990-es években a történettudományban radikális változások zajlottak le. A baloldali politikai eszmék diszkreditálódásával elkezdődött a múlt átértékelése jobboldali szempontból.² Mivel a történelem és a múlt nem ugyanaz, és mivel a történetírás a maga szempontjai, értékválasztása szerint rekonstruálja a múltat,³ jelen áttekintésben arra keresem a választ, milyen témákat emelt ki a magyar történelemből a mai bolgár történeti hungarológia. A következőkben megpróbálom összefoglalni megfigyeléseimet, ezek alapvetően a történeti hungarológiai kutatások kvantitatív elemzésén alapulnak.

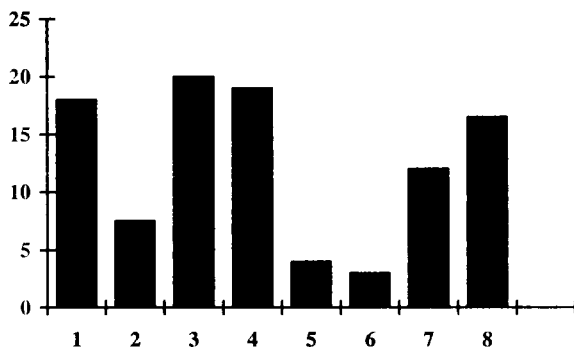
A kvantitatív elemzés adatbázisát a bulgáriai történeti hungarológiai bibliográfia képezi (cikkek, tanulmányok, monográfiák, iratgyűjtemények, tematikus kötetek, recenziók, tudományos közlemények, bibliográfiák).⁴ Ez az adatbázis magában foglalja a bolgár történettudomány képviselőinek tudományos és ismeretterjesztő munkásságát, felöleli a Bolgár Tudományos Akadémia társadalomtudományi intézetében, az egyetemeken, levéltárakban, múzeumokban és egyéb kulturális intézményekben dolgozó történészek, illetve más humán tudományos területeken alkotó szakemberek (szociológusok, irodalmárok, nyelvészek, néprajzkutatók) interdiszciplináris munkásságát, amely érinti a magyar történelem kérdéseit és a bolgár–magyar kapcsolatokat. A bibliográfia tartalmazza a Magyarországon élő bolgárok és a Bulgáriában dolgozó magyarok tudományos eredményeit. Az 1990-es években és napjainkban a történeti hungarológiával foglalkozók száma meghaladja az ötvenet. Többségük esetében a magyar történelem kutatása másodlagos, vagyis ezen szakemberek számára a magyar történelem megismerése a fő kutatási területüket képező problémához kapcsolódik. Sokan véletlenül találkoztak a történeti hungarológiával, azaz csak bizonyos alkalmakkor – például valamelyik fontos történelmi évforduló kapcsán – vállalkoztak magyar témák feldolgozására. Néhányan viszont a magyar történelmet választották szakmájuknak (7%).

Eddig több mint 200 címet dolgoztam fel az 1990–2005 közötti periódusra vonatkozóan.⁵ A tudományos és ismeretterjesztő történeti hungarológiai irodalmat

teljes egészként fogom fel. A kvantitatív elemzés tükrözi a műfaji és tematikai sokféleséget. A bolgár történészek hungarológiai munkásságát nyolc kronologikus-tematikus tárgykörben foglaltam össze: 1) általános összefoglalások, feldolgozások Magyarország és a bolgár–magyar kapcsolatok történetéről, amelyek általában több történelmi korszakot tárgyalnak, 2) a középkori magyar történelem és a kétoldalú kapcsolatok, 3) az oszmánok balkáni és közép-európai hódításai és a nemzeti felszabadító mozgalmak a független magyar állam helyreállításáért a 14. század végétől az 1860-as évekig, 4) az Osztrák–Magyar Monarchia története (1867–1918), 5) Magyarország és Bulgária története az első világháború végétől a második világháború befejezéséig, 6) Magyarország története a szocialista korszakban, 7) magyar történelmi és kulturális személyiségek a bolgár szakirodalomban, 8) a magyarországi bolgár diaszpórák (ezen belül a bánági és erdélyi is azokban a korszakokban, amikor ez a két régió Magyarországhoz tartozott), a bolgárok befogadása, identitása Magyarországon (1. ábra).

1. ábra

A történelmi hungarológiai kutatások kronologikus-tematikus tárgykörök szerint (%)

Az ábrából látható, hogy legnagyobb arányban a közép-európai és balkáni népeknek az oszmán hódítás elleni közös erőfeszítéseit tanulmányozták, valamint a kapcsolatokat a magyar és a bolgár nemzeti felszabadító mozgalmak idején (20%). Az adatbázis címei mutatják, hogy a legkutatottabb történelmi események ezen a tematikai csoporton belül Hunyadi János 1443–1444. évi bulgáriai hadjáratai, a várnai csata (1444) és az 1848–1849-es magyar polgári forradalom és szabadságharc. A publikációk nagy számát az oszmánok elleni hadjáratok 550. (1993) és a magyar forradalom 150. évfordulója (1998) magyarázza. Jelentős figyelmet kapnak a Balkán-félsziget (ezen belül az Oszmán Birodalom bolgárok által lakott földjei) és Közép-Európa (leginkább Ausztria és Magyarország) közötti gazdasági kapcsolatok, valamint a katolicizmus és ortodoxia érintkezései a 17–18. században.⁶ Majdnem ugyanekkorra az Ausztria–Magyarország történetét tárgyaló feldolgozások aránya (19%). Ez természetesen tekinthető, figyelembe véve, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikája közvetlenül befolyással volt a harmadik bolgár állam megalapítására, és a Monarchia állandó versenyben volt a Balkán feletti befolyás megszerzéséért Oroszországgal.

Szembetűnő, hogy azok a tudósok, akik munkásságukat a közép-európai birodalomnak szentelik, általában a politikatörténetet vagy a balkáni országokba való gazdasági és kulturális behatolást vizsgálják.⁷ Új nézőpont a magyar törekvések bemutatása a Monarchia közös külpolitikáján belül, ami azért fontos, mert ebben a korszakban éppen Magyarország tart igényt arra, hogy híd legyen a Kelet és a Nyugat között.⁸ Újdonság egy összefoglaló munka megjelenése az Osztrák–Magyar Monarchia történetéről.⁹

A bulgáriai történeti hungarológián belül jelentős helyet foglalnak el a magyarországi bolgárokra vonatkozó kutatások (16%). Ez főleg annak köszönhető, hogy a magyarországi bolgár értelmiség elkezdte vizsgálni saját történelmét, a bolgárkertész emigráció történelmét és a magyarországi bolgár közösségen belül végbemenő folyamatokat.¹⁰ Ezt elősegítette, hogy a bolgár közösséget a magyarországi nemzeti kisebbségek egyikének ismerték el (1993). A magyar állam évente bizonyos összeget biztosít az országos bolgár kisebbségi önkormányzatnak a nemzeti-etnikai kultúra fennmaradása céljából. Ily módon sikerült megalakítani a bolgárokkal foglalkozó kutatóintézetet. Amíg a többi említett tárgykörben a kutatások egy tudományághoz köthetők, a magyarországi bolgárok kutatásán belül megfigyelhető a problémák interdiszciplináris – szociológiai, demográfiai, kultúrantropológiai – megközelítése.¹¹

A bolgár történettudomány a magyar tudományos és kulturális élet személyiségei közül a legnagyobb érdeklődést „A Dunai Bulgária és a Balkán a századfordulón” című háromkötetes útleírás szerzője, Kanitz Félix iránt mutatja. Kanitzot „a Balkán Kolumbusza”-ként ismerik Európában. Az elmúlt évtizedekben mind Bulgáriában, mind Magyarországon újraértékelték Fehér Géza klasszika-filológus és régész, a protobulgarisztika egyik megalapítójának munkásságát, amelyet az 1940-es években a marxizmus–leninizmus ideológiai álláspontjából kiindulva megbélyegeztek és elutasítottak. Fehér Gézát formalizmussal és a protobolgárok történelmi szerepének a szlávok rovására történő túlbecsülésével vádolták.¹²

A bibliográfia készítése során elvégzett mennyiségi felmérés a számok nyelvében mutatja a kevésbé feldolgozott és a fehér foltnak számító területeket a bolgár történeti hungarológiában. Az előbbiekhöz tartoznak a két világháború közötti és a szocialista korszak, illetve a kétoldalú bolgár–magyar kapcsolatok. A meglévő kevés publikáció ebben a tárgykörben néhány tudós erőfeszítésének és tudományos érdeklődésének köszönhető.¹³ A magyarországi szocializmust két másik közép-európai országgal, Csehszlovákiával és Lengyelországgal együtt, összehasonlító módon vizsgálják. Egyelőre még nincs kutatója a 20. századi gazdasági kapcsolatoknak. Emellett hiányzik egy összefoglaló munka Magyarország történetéről is.¹⁴

A történeti hungarológiai munkák között műfaji tekintetben a cikkek és tanulmányok aránya jóval magasabb (68%), mint a könyveké (13%). Ezután következnek az iratküldések (11%), a recenziók (6%) és a bibliográfiák (2%). E tekintetben a történeti hungarológia nem mutat eltérést a megszokott gyakorlattól. Ez természetes is, mivel egy cikk sokkal gyorsabban jelenik meg, és mindenki először általában periodikákban közli eredményeit. Az utóbbi évtized azonban észrevehető csúcspontnak számít a monográfiák kiadását illetően a bulgáriai hungarológiában. Most foglalták először össze könyv alakban a bolgár–magyar kapcsolatok egyes aspektusait.¹⁵ A könyvek témái között először szerepelnek olyanok, mint a magyar jelenlét bolgár földön, a Szász-Coburg bolgár uralkodói dinasztia családtörténetének magyar vonatkozása (ismeretterjesztő kiadványban).¹⁶ Az értékes iratgyűjtemények kiszélesítik a bulgáriai történeti hungarológia forrásbázisát.¹⁷ Műfaji vonatkozásban újak számítanak a tájékoztató kiadványok és bibliográfiák.

Az előbbieken a teljesség igénye nélkül összefoglaltam a történeti hungarológia főbb eredményeit. A tudományos publikációk mennyiségi felmérése lehetőségeket nyújt a tendenciák megfigyelésére, valamint felhívja a figyelmet a hiányokra és a még előttünk álló feladatokra.

Jegyzetek

- ¹ *Palauzov, Szpiridon*: Janos Hunyadi (Isztoricseszka karakterisztika) [Hunyadi János (Történeti jellemzés)]. In: *Uő: Izbrani trudove*. Szerk. Gjuzelev, V., Kolarov, Hr. Vol. I. Szófia, 1974. 360–499.
- ² *Markov, Georgi*: Za filozofszkoto oszmisljane na isztorijata [A történelem filozófiai értelmezéséről]. In: *Isztoricseszka nauka v Balgarija*. Szasztojanie i perszpektivi. Szerk.: Zapranjano, A., Njagulov, Bl., Marcseva, I. Szófia, 2006. 44.
- ³ *Brumbauer, U.* (ed.): (Re)Writing History. Historiography in South-East Europe after Socialism. Münster, 2004. 23. (Studies on South-East Europe, 4.); *Marcseva, I.*: Izsledvanijata po socialna isztorija na Balgarija prez XX v. v isztoriografszkata perszpektiva na perioda 1990–2005 [A 20. századi Bulgária társadalomtörténetére vonatkozó kutatások az 1990 és 2005 közötti években]. In: *Isztoricseszka nauka v Balgarija*. i. m. 164.
- ⁴ Ungarszkata tematika v balgarszkata isztorigrafija. Bibliografija [Magyar tematika a bolgár történetírásban. Bibliográfia]. Szerk. *Pejkovszka, Penka*. In: *Isztoricseszki pregled*, 1996/6. 175–188. Később ezt a bibliográfiát bővítettem, tekintettel annak új kiadására. Az anyaggyűjtés során feldolgoztam a bolgár történelmi szak- és tudományos népszerűsítő folyóiratokat (*Archiven pregled* [Levéltári Szemle], *Bulgarian Historical Review*, *Etudes Balkanique*, *Isztoricseszki pregled* [Történelmi Szemle], *Isztoricseszko badeste* [Történelmi Jövő], *Izvestija na darzavnite archivi* [Az Országos Levéltár Közleményei], *Minalo* [Múlt], *Rodoznanie* [Családtörténet], *Voenna-izstoricseszki szbornik* [Hadtörténeti Gyűjtemény]) és sorozatokat (*Archivite govorjat* [Beszélnek a levéltárak], *Studia Balcanica*), valamint a Bolgár Tudományos Akadémia interneten található adatait, a szófiai Magyar Kulturális Intézet, az akadémiai, az egyetemi kiadó köteteit, illetve a mások által kiadott tematikus gyűjteményes köteteket.
- ⁵ A bibliográfia elkészítése még mindig folyamatban van. Itt az eddig összegyűjtött anyag előzetes eredményeit közlöm.
- ⁶ *Bár Márta*: A katolikus bolgárok szerepéről Havasalföld, Erdély és Bánság gazdasági életében (XVII–XVIII. század). In: *Századok*, 2000/4.: *Uő*:* Katolicizmus v evropejszkite vladenija na Oszmanszkata imperija prez XVII v. [Katolicizmus az Oszmán Birodalom európai tartományaiban a 17. században]. In: *Izsledvanija v cseszt na csl. kor*. prof. Sztr. Dimitrov. *Studia Balcanica*, 23. (2001) 286–302.; *Uő*: Jugoizocnsna i Szredna Evropa prez prizmata na vzaimnata im sztopanszka obvarzanoszt do srednata na XVIII v. [Délkelet- és Közép-Európa kölcsönös gazdasági kapcsolataik fényében a 18. század közepéig]. In: *Proucsvanija v cseszt na prof. V. Mutafesieva*. Szófia, 2001. 57–86.
- ⁷ *Lalkov, Milcso*: Balgarija v balkanszkata politika na Avsztro–Ungarija, 1878–1903 [Bulgária Ausztria–Magyarország Balkán-politikájában, 1878–1903]. Szófia, 1993. 672 p.; *Misev, Radoszlav*: Balgarija vav vansnata politika na Avsztro–Ungarija, 1898–1912 [Bulgária Ausztria–Magyarország külpolitikájában, 1898–1912]. Veliko Tarnovo, 2004; *Paskaleva, Virzsinija*: Die bulgarische Öffentlichkeit und die österreichisch(–ungarische) Innen- und Aussenpolitik in der Zeit von 1850 bis 1877/78. In: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Bd. VI. Wien, 1993. 387–405.; *Paruseva, Dobrinka*: The Modern Political Elit in Bulgaria and the Influence of Austria–Hungary. The Case of Grigopr Nachovich (in Bulgaria). In: *Studia Balcanica*, 23. (2001) 604–611.; *Preshlenova, Rumjana*: Bulgarisch–österreichisch–ungarische Wirtschaftsbeziehungen 1878–1914. In: *Bulgarische–österreichische Beziehungen, 1878–1991*. Hg. Choliolchev, Chr., Mack, K., Suppan, A. Wien, 1998. 18–29.
- ⁸ *Kamenov, Petar*: Graf Andrasi i Balkanite, 1867–1890 [Andrássy gróf és a Balkán, 1867–1890]. Szófia, 2001. 255 p.; *Uő*: Balgarszkijav vavrosz i ungarszkite pravitelstva v kraja na XIX v. [A bolgár kérdés és a magyar kormányok a 19. század végén]. Szófia, 2002. 237 p.
- ⁹ *Misev, R.*: Isztorija na Avsztro–Ungarija, 1867–1918 [Az Osztrák–Magyar Monarchia története, 1867–1918]. Abagar, 2005. 312 p.
- ¹⁰ Balgarszki portreti. 28 intervjuta sz balgari ot Ungarija [Bolgár arcképek. 28 beszélgetés magyarországi bolgárokkal]. Szerk. Dinolova, D., Petkova, A., Szimeonova, R. Budapest, 1998.; *Csangova, P.*: Balgarszki rodove i rodstveni otosenija v Ungarija [Bolgár családok és rokoni kapcsolatok Magyarországon]. In: *Balgarszki folklor*, 1996/5–6. 101–107.; *Doncsev, T.*: Ot preszelnici-gradinari – balgarszko malcinsztvo [Az áttelepülő kertészekről a bolgár kisebbséggel]. In: *Balgari v Ungarija*. Budapest, 1999. 32–42.; *Gjurov, Al.*: Naszledszto na sztoletijata. Szledite na balgarite v ungarszkite zemi [Századok hagyatéka. A bolgárok nyomai Magyarországon]. Szófia, 2003. 250 p.

- ¹¹ *Balkanszki, Todor*: Transzilvanszkité balgari. Etnosz. Ezik. Etonimija. Onomasztika. Proszopografii [Az erdélyi bolgárok]. Veliko Tarnovo, 1996. 136 p.; *Búr Márta*: Targovci ot Balkanite v Buda i Pesta prez XVII i XVIII v. [Balkáni kereskedők Budán és Pesten a 17. és a 18. században]. In: Izsledvanija v cseszt na prof. V. Trajkov. Studia Balcanica, 24. (2003) 311–327.; *Uő*: Balgari v ungarszkija grad Baja (kraja na XVII – nacsaloto na XVIII v.) [Bolgárok Baja magyar városban a 17. század végén és a 18. század elején]. In: Ungarisztikata v Balgarija. Ezik. Isztorija. Literatura. Szerk. Najdenova, J. Szófia, 2004. 209–232.; *Ganeva-Rajcseva, Valentina*: Balgarite v Ungarija. Problemi na kulturnata identicsnosz [A magyarországi bolgárok. A kulturális identitás problémái]. Szófia, 2004. 157 p.; *Gardev, Kosztadin*: Duhovnata i kulturno-proszvetnata dejnoszt na balgarszkité kolonii v Ungarija mezdsu dvete szvetovni vojni [A magyarországi bolgár közösségek szellemi és kulturális tevékenysége a két világháború között]. In: Balgarite v Szredna i Iztocsna Evropa. Szófia, 1995. 45–55.; *Uő*: Balgarszkité obstnoszti v Ungarija mezdsu dvete szvetovni vojni [A bolgár közösségek Magyarországon a két világháború között]. In: Voенno-isztoricseszki szbornik, 1995/2. 79–89.; *Pejkovszka, Penka*: Ethnic Identity of the Bulgarians in Hungary at the Turn of the Millenium. In: The Minorities at the Turn of Millenium. Changes, Possibilities, Challenges. Lectures of 7th International Conference on Ethnographic Nationality Research. Békéscsaba, 2-3-4. October 2001. Ed. by Ando Gy., Eperjessy E., Grin I., Krupa A. Békéscsaba–Budapest, 2001. [2004] 212–218.; *Uő*: Demografszko sasztovanie na balgarite v Ungarija v kraja na 19 i nacsaloto na 20 v. [A magyarországi bolgárok demográfiai helyzete a 19. század végén és a 20. század elején]. In: Balgari i ungari – 1000 godini zaedno. Bolgárok és magyarok – 1000 éve együtt. Budapest, 2002. 47–64.
- ¹² *Gjurov, Al.*: Fehér Géza helye a bolgár–magyar kulturális és tudományos kapcsolatokban a két világháború között. In: Somogy, 1992/3. 68–73.; *Pejkovszka, P.*: Iz episztolamoto naszledszto na Geza Feher kato ucen balgariszt [Fehér Géza tudós-bulgarológus levelezésének hagyatékából]. In: Izvesztija na darzsavnite arhivi, 70. (1998) 74–108.
- ¹³ *Pejkovszka, P.*: Hungarian Universities and the Formation of the Bulgarian Intellectuals between 1918 and 1944. In: Bulg. Hist. Review, 1998/3–4. 215–235.; *Baeva, Iszakra*: Iztocsna Evropa szled Sztalin, 1953–1956 [Kelet-Európa Sztálin után, 1953–1956]. Szófia, 1995. 306 p.; *Uő*: Monarhija-republika v Iztocsna Evropa [Monarchia–köztársaság Kelet-Európában]. In: Isztoricseszki pregled, 2002/1–2. 95–115.
- ¹⁴ Ezt a hiányt bizonyos mértékig pótolja: *Búr M., Markovszki, D.*: Ungarija [Magyarország]. Szófia, 1999. 224 p.
- ¹⁵ *Dimitrov, Hriszto*: Balgaro-ungarszki vzaimootnoszenija prez Szrednovekovieto [Bolgár–magyar kapcsolatok a középkorban]. Szófia, 1998. 424 p.; *Pejkovszka, P.*: Balgaro-ungarszki naucsni vzaimootnoszenija, XIX – szredata na XX v. [Bolgár–magyar tudományos kapcsolatok, 19. század – 20. század közepe]. Szófia, 2005. 288 p.
- ¹⁶ *Gjurov, Al.*: Évszázadok öröksége. A magyarok nyomai bolgár földön. Szófia, 2003. 214 p.; *Uő*: Dve isztolní njama. Poszlednata balgarszka carszka dinasztija – ungarszki izvori i rodsztvo [Két igazság nincs. Az utolsó bolgár cári dinasztia – magyar források és rokonság]. Budapest, 2002. 153 p.
- ¹⁷ *Kanitz Felix*: Dunavszka Balgarija i Balkanat [Dunai Bulgária és a Balkán]. Sajtó alá rendezte Paszkaleva, V. Szófia, I–III. köt. 1995–1997; Hronika na balgarszkoto franciszkansztvo (XIV–XVIII. v.), szasztavena prez 1775 g. v gr. Alvinc ot Blasius Kleiner. (Archivum tripartitum III) [A bolgár ferencesség krónikája (14–18. század). Összeállította 1775-ben Alvinc városában Blasius Kleiner]. Szerk. Magyar István Lénárd. Ford. Markovszka D., Búr M. Szófia, 1999. 210 p.; Ot Karpatite do Balkana. Dnevnicni i memoari za Balgarija ot ungarszki emigranti 1849–1850 [A Kárpátoktól a Balkánig. Magyar emigránsok naplói és visszaemlékezései Bulgáriáról, 1849–1850]. Szerk. Arató Gy. Szófia, 1999. 680 p.; Ungarszki latinoeczisni izvori za balgarszkata isztorija. I. Narativni izvori [Magyarországi latin nyelvű források a bolgár történelemről. I. Elbeszélő források]. Szerk. Iliev, I., Gagova, K., Dimitrov, Hr. Szófia, 2001. 194 p.; *Király P.*: Isztinna poveszt za Kiril i Metodi [Cirill és Metód igaz története]. Szerk. Pejkovszka, P. Szófia, 2001. 222 p.; Ungarszki uczeni za Balgarija, XIX – szredata na XX v. [Magyar tudósok Bulgáriáról, 19. század – 20. század közepe]. Szerk. Pejkovszka, P. Szófia, 2003. 455 p.